

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QONUN BO‘YICHA MEROS
HUQUQINI TARTIBGA SOLISHNING XUSUSIYATLARI

Abduvaliyev Murodillo

*Huquq ta’limi kafedrası o’qituvchisi
Farg’ona Davlat Universiteti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada quyidagi asosiy masalalar o‘rganiladi. Meros huquqining nazariy asoslari va tushunchalari, O‘zbekiston Respublikasida meros huquqini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarning tahlili, sud amaliyoti misolida nizolarni hal qilish jarayonlari, huquqiy bazani yanada takomillashtirishga qaratilgan takliflar, metodologiya sifatida huquqiy tahlil, taqqosiy yondashuv va sud amaliyotidagi misollar o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: vorislik, meros huquqi, qonun bo‘yicha meros, meros bo‘yicha navbat, meros transmissiyasi.

FEATURES OF REGULATING INHERITANCE LAW BY
LAW IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Abduvaliev Murodillo,

Teacher of the Department of Law education,
Fergana State University

Annotation: This article examines the theoretical foundations and concepts of inheritance law, as well as the analysis of regulatory legal documents governing inheritance law in the Republic of Uzbekistan. It explores the resolution of inheritance disputes through judicial practice and provides proposals for improving the legal framework. The study employs legal analysis, a comparative approach, and examples from judicial practice as its methodology.

Keywords: succession, inheritance law, inheritance by law, order of inheritance, inheritance transmission.

ОСОБЕННОСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ НАСЛЕДСТВЕННОГО
ПРАВА ПО ЗАКОНУ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Абдувалиев Муродилло,

Преподаватель кафедры юридического образования,
Ферганский Государственный Университет

Аннотация: В данной статье изучаются теоретические основы и понятия наследственного права, а также анализируются нормативно-правовые акты,

регулирующие наследственное право в Республике Узбекистан. Рассматриваются процессы разрешения споров на основе судебной практики и предлагаются рекомендации по совершенствованию правовой базы. В качестве методологии использованы правовой анализ, сравнительный подход и примеры из судебной практики.

Ключевые слова: наследование, наследственное право, наследование по закону, очередность наследования, наследственная трансмиссия.

KIRISH

Meros huquqi – insonlarning hayotiy jarayonida ajralmas o‘rin egallaydigan, mulkni avloddan-avlodga o‘tkazish tartibini belgilovchi huquqiy institutdir. O‘zbekiston Respublikasida meros huquqi fuqarolik huquqi doirasida tartibga solinib, uning asosiy hujjati – Fuqarolik kodeksi orqali belgilangan. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarda meros nizolari, vasiyat masalalari va meros huquqining amaliy tatbiqi ko‘plab huquqiy va ijtimoiy muammolarni keltirib chiqaradi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi, bir tomondan, fuqarolik munosabatlarining murakkabligi va ko‘p qirraliligi bilan bog‘liq bo‘lsa, boshqa tomondan, meros huquqining amaliyotda turli nizolar va huquqiy tushunmovchiliklarga sabab bo‘lishi bilan izohlanadi. Ayniqsa, qonun bo‘yicha meros olish tartibi, ya‘ni vasiyatnomadan tashqari holatlarda merosning kimlarga va qanday tartibda o‘tishi, amaliyotda keng tarqalgan muammolardan biridir.

Shu boisdan, mazkur ishda O‘zbekiston Respublikasida qonun bo‘yicha meros huquqini tartibga solishning huquqiy asoslari, tartibi va uning o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, xorijiy davlatlar tajribasi bilan solishtirish asosida takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Ushbu maqolada quyidagi asosiy masalalar o‘rganiladi:

MAVZUNING O‘RGANILGANLIK DARAJASI

Meros huquqining nazariy asoslari va tushunchalari,

O‘zbekiston Respublikasida meros huquqini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarning tahlili,

Sud amaliyoti misolida nizolarni hal qilish jarayonlari,

Huquqiy bazani yanada takomillashtirishga qaratilgan takliflar.

Metodologiya sifatida huquqiy tahlil, taqqosiy yondashuv va sud amaliyotidagi misollar o‘rganilgan. Manbalar sifatida Konstitutsiya, Fuqarolik kodeksi, notariat to‘g‘risidagi qonunlar, ilmiy adabiyotlar va sud hujjatlari qabul qilingan.

Meros huquqining umumiy tushunchasi

Meros huquqi tarixiy jarayonda ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar va madaniyatning rivojlanishi bilan bog‘liq holda shakllanib kelgan. Qadimgi davrlarda

merosni tartibga soluvchi urf-odatlar huquqiy qoidalar sifatida aks etgan bo'lsa, hozirgi zamon qonunchiligi aniq normativ hujjatlarga asoslanadi.

Meros huquqi – bu fuqaroning vafotidan keyin uning mol-mulkini va ayrim shaxsiy huquqlarini vorislariga o'tkazish tartibini belgilovchi huquqiy normalar majmuasidir. Ushbu institut ikki asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi:

Qonun bo'yicha meros olish:

Meros qoldiruvchining vasiyat bo'lmagan hollarda, qonun tomonidan belgilangan merosxo'rlarga merosning bo'linishi;

Meros huquqining asosiy tamoyillari orasida adolat, tenglik, shaffoflik va huquqiy qat'iylik kiradi. Har bir merosxo'rning huquqlarini himoya qilish, shuningdek, meros qoldiruvchining so'nggi irodasini hurmat qilish muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston Respublikasida meros huquqining huquqiy asoslari quydagilardan iborat hisoblanadi[1].

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi har bir fuqaroning mol-mulk huquqini kafolatlaydi. 53-moddada keltirilgan mulk huquqi, shu jumladan meros huquqi, davlat tomonidan himoya qilinishi belgilangan. Konstitutsiya asosida meros huquqi davlat siyosati va qonunchilik tizimining ajralmas qismi sifatida tan olinadi.

Fuqarolik kodeksi – meros huquqini tartibga soluvchi asosiy qonun bo'lib, unda merosning bo'linishi, merosxo'rlar navbatlari, huquqiy chegaralar va istisnolar aniq belgilangan. Kodeksda quyidagi asosiy jihatlar yoritiladi:

Merosning aniqlanishi va bo'linish tartibi,

Merosxo'rlarning huquqiy maqomi va meros olish shartlari,

Vasiyat hujjatining shakli, mazmuni va uni bekor qilish tartiblari

Qonun bo'yicha merosxo'rlar vorislikka ushbu Kodeksning 1135 —1141-moddalarida nazarda tutilgan navbat tartibida chaqiriladilar.

Fuqarolik kodeksining 1134- moddasida qonun bo'yicha vorlik haqida umumiy qoidalar ko'rsatib o'tilgan bo'lib, bular quydagilar:

Qonun bo'yicha merosxo'rlar vorislikka ushbu Kodeksning 1135 —1141-moddalarida nazarda tutilgan navbat tartibida chaqiriladilar.

Qonun bo'yicha vorislikda farzandlikka olingan shaxs va uning avlodlari, bir tarafdin, farzandlikka oluvchi shaxs va uning qarindoshlari, ikkinchi tarafdin, tug'ishgan qarindoshlarga tenglashtiriladilar.

Farzandlikka olinganlar va ularning avlodlari farzandlikka olingan shaxsning ota-onasi hamda buva-buvilari, aka-ukalari, opa-singillari vafot etganidan keyin qonun bo'yicha meros olmaydilar.

Farzandlikka olingan shaxsning ota-onasi hamda buva-buvilari, aka-ukalari, opa-singillari farzandlikka olingan shaxs va uning avlodlari vafot etganidan keyin qonun bo'yicha meros olmaydilar.

Qonun bo'yicha vorislarning har bir navbati avvalgi navbatdagi merosxo'rlar bo'lmagan, merosdan chetlashtirilgan, merosni qabul qilmagan yoxud undan voz kechgan taqdirda vorislik huquqiga ega bo'ladi[2].

Taqdim qilish huquqi bo'yicha vorislik

Taqdim qilish huquqi bo'yicha vorislik qonun bo'yicha merosxo'r meros ochilgunga qadar vafot etgan taqdirda, unga tegishli ulush uning avlodlariga o'tishini nazarda tutadi, bunda ulush taqdim qilinayotgan qonun bo'yicha merosxo'r bilan bir xil darajada qarindosh bo'lgan avlodlar o'rtasida teng taqsimlanadi.

Bola, nevara, chevvara, evara merosxo'rligida taqdim qilish huquqi qarindoshlik darajasi cheklanmagan holda amal qiladi, yon qarindoshlik bo'yicha merosxo'rlikda taqdim qilish huquqiga meros qoldiruvchining tug'ishgan aka-ukalari (opa-singillari) nomidan uning jiyanlari yoxud meros qoldiruvchining tug'ishgan amakisi (tog'asi) yoki ammasi (xolasi) nomidan uning amakivachchalari (tog'avachchalari) va ammavachchalari (xolavachchalari) ega bo'ladilar.

Merosni qabul qilib olish huquqining o'tishi (meros transmissiyasi)

Agar vasiyatnoma bo'yicha yoki qonun bo'yicha vorislikka chaqirilgan merosxo'r meros ochilganidan keyin uni qabul qilib olishga ulgurmasdan vafot etgan bo'lsa, unga tegishi kerak bo'lgan merosni qabul qilib olish huquqi uning qonun bo'yicha merosxo'rlariga, agar barcha meros mol-mulk vasiyat qilingan bo'lsa, uning vasiyat bo'yicha merosxo'rlariga o'tadi (meros transmissiyasi)[3]. Meros transmissiyasi tartibida merosni qabul qilib olish huquqi bunday merosxo'rning vafotidan keyin ochilgan meros tarkibiga kirmaydi.

Vafot etgan merosxo'rga tegishli merosni qabul qilib olish huquqi uning merosxo'rlari tomonidan umumiy asoslarda amalga oshirilishi mumkin.

Merosxo'rning ushbu Kodeksning 1142-moddasida nazarda tutilgan merosning bir qismini majburiy ulush sifatida qabul qilib olish huquqi uning merosxo'rlariga o'tmaydi.

Merosxo'rlik navbatlari

O'zbekiston Respublikasida qonun bo'yicha meros olish tartibi qat'iy navbatlarga asoslanadi:

Birinchi navbat: Marhumning turmush o'rtog'i, bolalari va ota-onasi. Ushbu navbatdagi vorislar birinchi darajali hisoblanadi va ular orasida meros teng ravishda bo'linadi.

Ikkinchi navbat: Marhumning aka-uka, opa-singillari, bobosi va buvisi. Agar birinchi navbat vakillari mavjud bo'lmasa, ikkinchi navbatdagi vorislarga murojaat qilinadi.

Uchinchi navbat: Marhumning keng qarindoshlari, masalan, tog'a, amma, xola va buva. Ushbu navbat faqat ilgari ko'rsatilgan navbatlar bo'sh bo'lgan hollarda qo'llaniladi.

Meros qoldiruvchining oltinchi darajagacha (oltinchi daraja ham shunga kiradi) bo'lgan boshqa qarindoshlari qonun bo'yicha to'rtinchi navbatdagi vorislik huquqiga ega bo'ladilar, bunda yaqinroq qarindoshlar uzoqroq qarindoshlarga nisbatan meros olishda imtiyozli huquqqa ega bo'ladilar.

Meros qoldiruvchining mehnatga qobiliyatsiz boqimlari, agar ular ushbu Kodeksning 1141-moddasi asosida meros olmasalar, qonun bo'yicha beshinchi navbatdagi vorislik huquqiga ega bo'ladilar

Meros qoldiruvchining mehnatga qobiliyatsiz boqimlari

Meros qoldiruvchining vafotiga qadar kamida bir yil uning qaramog'ida bo'lgan va u bilan birgalikda yashagan mehnatga qobiliyatsiz shaxslar qonun bo'yicha merosxo'rlar jumlasiga kiradi. Qonun bo'yicha boshqa merosxo'rlar bo'lgan taqdirda, mehnatga qobiliyatsiz boqimlar vorislikka chaqirilayotgan navbatning merosxo'rlari bilan birgalikda meros oladilar.

Ushbu Kodeksning 1136 — 1138-moddalarida ko'rsatilgan qonun bo'yicha merosxo'rlar jumlasiga mansub bo'lgan, biroq vorislikka chaqiriladigan navbatning merosxo'rlari doirasiga kirmaydigan mehnatga qobiliyatsiz shaxslar, meros qoldiruvchi bilan birgalikda yashagan-yashamaganliklaridan qat'i nazar, agar meros qoldiruvchining vafotiga qadar kamida bir yil uning qaramog'ida turgan bo'lsalar, ana shu vorislikka chaqiriladigan navbatning merosxo'rlari bilan birgalikda meros oladilar.

Qonun bo'yicha boshqa merosxo'rlar bo'lgan taqdirda, ushbu modda asosida vorislikka chaqiriladigan shaxslarning hammasi birgalikda ko'pi bilan merosning to'rtidan bir qismini meros qilib oladilar.

Qonun bo'yicha meros olishda merosxo'rlar navbatga ko'ra aniqlanadi, ya'ni meros qoldiruvchining irodasi yo'q holatda, mulk avtomatik tarzda qonun tomonidan belgilangan tartibda bo'linadi. Vasiyat bo'yicha meros olish esa meros qoldiruvchining shaxsiy xohishiga ko'ra amalga oshiriladi[4]. Bu ikki tartib o'rtasidagi farq shundaki, vasiyat holatida merosxo'rlar o'zaro teng bo'linishi majburiy emas va mulk ajratilishi meros qoldiruvchining aniq ko'rsatmalariga asoslanadi.

Meros huquqi bo'yicha nizolar va ularning sud tartibida hal qilinishi

Nizolarning sabablari

Meros nizolari ko'plab omillar natijasida yuzaga keladi:

Vasiyat hujjatining noto'g'ri tuzilishi yoki ularning mavjudligi

Merosxo'rlar o'rtasidagi kelishmovchiliklar

Mol-mulkning aniqlanishida yuzaga keladigan noaniqliklar

Sud jarayonida huquqiy tafovutlar va hujjatlarni noto'g'ri talqin qilish

Sud jarayonlari va hal etish mexanizmlari

Sud jarayonida meros nizolari ko'pincha quyidagi bosqichlardan o'tadi:

Dastlabki hujjatlar va dalillarni yig'ish,

Merosxo'rlar va vasiyat qoldiruvchining niyatlarini aniqlash,

Huquqiy tahlil va sud ekspertizasini o'tkazish,
Yuridik ekspertlar va notariuslar fikrlarini inobatga olish,
Oxirgi qarorni chiqarish va nizoni hal etish.

O'zbekiston Respublikasi meros huquqini yanada takomillashtirish masalalari

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida meros huquqi qonunchiligi yetarli darajada rivojlangan bo'lsada, ba'zi jihatlarida aniqlik va izchillik talab qilinadi. Ayniqsa, meros qoldiruvchining niyatini to'liq aks ettira oladigan hujjatlarning shakllantirilishi, navbatlarning aniq belgilanishi va nizolarni hal etish jarayonidagi sud tajribasi muhim ahamiyatga ega.

Xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rganish orqali O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi zamonaviy texnologiyalar va yondashuvlar bilan boyitilishi mumkin. Masalan, elektron notariat tizimi va onlayn sud jarayonlari meros nizolarini tez va shaffof hal qilish imkonini beradi.

Takliflar

Meros huquqini yanada takomillashtirish maqsadida quyidagi chora-tadbirlar taklif etiladi:

Qonunchilikni yangilash: Fuqarolik kodeksi va notariat to'g'risidagi qonunlarni zamonaviy talablar asosida qayta ko'rib chiqish

Elektron tizimlarni joriy etish: Meros hujjatlarining elektron shaklda tuzilishi va saqlanishi, sud jarayonlarida raqamli isbotlarni qo'llash.

Huquqiy seminarlar va o'quv dasturlari: Sud, notarius va yuristlar uchun maxsus seminarlar tashkil etish orqali amaliy tajribani oshirish.

Xalqaro hamkorlik: Xorijiy tajriba va innovatsiyalarni o'rganish hamda ularni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish.

XULOSA

O'zbekiston Respublikasida meros huquqi qonun bo'yicha va vasiyat bo'yicha ikki asosiy tizim orqali tartibga solinadi. Qonun bo'yicha meros olishda merosxo'rlar qat'iy navbatlarga ko'ra aniqlanib, mulk teng taqsimlanadi, vasiyat esa meros qoldiruvchining shaxsiy xohishiga binoan amalga oshiriladi. Har ikkala tartib ham o'zining afzalliklari va cheklovlariga ega bo'lib, sud amaliyoti va normativ hujjatlarning doimiy takomillashtirilishi zarurligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 2023 yil. // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son
2. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. T.: Adolat, 2024.
3. Fuqarolik huquq II. Darslik. Toshkent- 2023. 800-b.

4. M.M.Abduvaliyev. Hozirgi davrda mehnat huquqining ijtimoiy funktsiyasi. (2024). *Yangi O'zbekiston Taraqqiyotida Tadqiqotlarni o'rni Va Rivojlanish Omillari*, 12(2), 46-48. <https://pedagoglar.org/04/article/view/5444>
5. O'zbekiston Respublikasi Fuqarlik kodeksiga sharh: Professional sharhlar. T 2. / O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. – Toshkent: Baktria press, 2013, - 768 b